Martina P t á č n í k o v á (Praha)

„PŮDA CIZÍ, ALE ŘEČ JEŠTĚ NAŠE“ – ANOIKONYMIE TZV. ČESKÉHO KOUTKU

“FOREIGN SOIL, OUR LANGUAGE” – ANOIKONYMS OF THE SO-CALLED CZECH CORNER

The Czech Corner (Cz. Český koutek, Ger. Böhmischer Winkel) refers to a territory found in what is now modern Poland. Despite its location and the fact that it had constituted part of Germany until 1945, the territory shares geographical, historical, ethnic and linguistic ties with the Czech lands. Until the end of the Second World War, the area, which consists of 11 villages, had predominantly been populated by ethnic Czechs.

This study is the first outcome of our research into the toponymy of the Czech Corner. It seeks to collect as many names that used to be used by the Czech inhabitants of the area in question as possible, as well as to analyse such collected names in semantic and formal terms. Additionally, the objective is to investigate how these names changed over time as well as their ties with foreign language anoikonyms including, but not limited to, German anoikonyms. The aims of the research also include shedding light on how the landscape of the Czech Corner used to be perceived and interpreted by its previous inhabitants as well as exploring the ways in which the local anoikonyms are tied with the ethnic and national identity of those who created and used them.

This study focuses primarily on the names of those parts of the villages in question that have their own names identifying them. A total of 40 such names have been collected including e.g. *Ráj* (*Paradise*), *Ve voleti* (*Bird's Crop*), *V krku* (*Bird's Neck*), *V huse* (*Goose Belly*) and *Dvanáct apoštolů* (*Twelve Apostles*).

Key words
toponymy; folk etymology; Czech Corner; Poland; Germany

Klíčová slova
toponymie; lidová etymologie; Český koutek; Polsko; Německo

Zde, nad mořem modrých lesů, nad panoramou kladského Koutku i sousedních Čech oko roztěká se v zanícení, duch se zdouvá nad velebnou básní, jak ji příroda vepsala v drobný tento ráj.
(J. Š. Kubín: České Kladsko)

Úvodem

Jménem Český koutek (něm. Böhmischer Winkel,[1] pol. Czeski kątek) se tradičně označuje lokalita nacházející se v současnosti na území Polska a do roku 1945

[1] Hanlivě též Böhmakei (Kubín, 1913, s. 165).

Obr. 1: Český koutek na mapě J. Š. Kubína z roku 1913

patřící Německu (Prusku), avšak geograficky, historicky, etnicky a jazykově spojená s Čechami. Jedná se o obce a osady těsně přimknuté k české státní hranici, které na jihu sousedí s Orlickými horami, na západě s Náchodskem a Hronovskem a na severu s Machovem. Od zbývající části Polska je toto území o rozloze zhruba 40 km^2 odděleno hřebenem Stolových hor.

Alois Jirásek charakterizoval Český koutek slovy *půda cizí, ale řeč ještě naše* (Šubert – Borovský, 1889, s. 205), jimiž vystihl komplikovanou historii tohoto regionu i jeho obyvatel.[2] Historicky náležela tato oblast Kladsku (kladskému hrabství), které bylo před polovinou 18. století odtrženo od českého království a stalo se součástí Pruska, v němž byla úředním i dorozumívacím jazykem němčina. Obyvatelé Kladska byli vystaveni intenzivní germanizaci, jíž většinou podlehli. Výjimku představovala právě malá oblast při českých hranicích, která zůstávala nadále jazykově česká, a to především z důvodu silných vazeb na české sousedství. Do Machova, Hronova nebo Náchoda docházeli obyvatelé Českého koutku za prací nebo na trhy, obyvatelé českého pohraničí naopak procházeli přes Český koutek

[2] K dějinám Českého koutku podrobněji viz Šimák, 1919; Černý, 1946; Felcman – Semotanová, 2005; Semotanová a kol., 2015 a především texty ve sborníku Wolf, 2008a.

při náboženských poutích do Vambeřic a od konce 18. století také podnikali četné turistické výpravy do skalních labyrintů, nacházejících se na *Hejšovině*[3] a *Boru*,[4] dvou stolových horách, které tvoří dominanty celé oblasti.

Do dějin regionu výrazně zasáhl konec druhé světové války a nové poválečné uspořádání. Po roce 1945 území Českého koutku připadlo Polsku a naprostá většina etnicky českých obyvatel s německou státní příslušností musela postupně odejít buď do Čech, nebo do Německa. Spolu s demografickou proměnou oblasti postupně zanikla i tamější česká toponymie.

Proměny oikonymie Českého koutku

Mezi obce Českého koutku patří Březová, Slané, Žakš, Chudoba, Velká Čermná, Blažejov, Jakubovice, Stroužné, Bukovina, Nouzín a Vostrá Hora. V našem výzkumu tak vycházíme z tradičního a relativně úzkého vymezení, podaného na počátku 20. století folkloristou a etnografem Josefem Štefanem Kubínem. V jiných pojetích (např. Wolf, 2008b, s. 7) bývají k Českému koutku řazeny ještě další obce v okolí (mj. Pasterkov, Velký a Malý Jiříkovec nebo Levín), v nichž sice etnicky české obyvatelstvo žilo, ale netvořilo zde majoritu.

Tabulka č. 1 přináší přehled německých a polských variant jmen zmíněných obcí, stejně jako i jejich lidové názvy, pokud jsou doloženy. Pozoruhodný je především lidový název pro obec Jakubovice – *Kvarkštat* (z něm. Quarkstadt, tj. ‚tvarohové město‘). Jedná se o posměšné jméno, které Jakubovice získaly na začátku 20. století, a to po vyhrané sázce se sousední obcí Velká Čermná. Předmětem sázky bylo soupeření o to, která obec dokáže v určitém časovém intervalu připravit větší množství tvarohu. Přestože byly Jakubovice výrazně menší obcí, sázku vyhrály. Obyvatelé Velké Čermné jejich obec ze zlosti začali nazývat *Kvarkštatem* (k tomu viz Mach, 2013, s. 45; Bernard, 1980, s. 202; Koudelková, 2006, s. 69). Folklorista Jaromír Jech zaznamenal vyprávění čermenského rodáka Viléma Hanuše, který k tomu uvádí: „*A my sme pak řikali Jakubovicem Kvarkštat. Starýho Paula v hospodě píchali, že je z Kvarkštatu a doma ani žádnej tvaroh nemá!*“ (Jech, 1959, s. 330; srov. také tamtéž s. 522). Josef Štefan Kubín dokládá lidový posměšek, že „*v Jakubovicích hasej i rymnik tvarohem*“ (Kubín, 1913, s. 31).

---

3 *Hejšovina* (něm. *Heuscheuer*, pol. *Szczeliniec*) je se svými 919 metry nejvyšším vrcholem *Stolových hor* (něm. *Heuscheuer Gebirge*, pol. *Góry Stołowe*), v minulosti nazývaných i *Hejšovinské hory* (Kořistka, 1877), *pohoří Hejšoviny* (Šebela – Fišer, 2003, s. 356) či dokonce jen *Hejšovina* (např. Kubín, 1926c; Vorel – Kuchař, 1946). K výkladu oronyma *Hejšovina* nejnověji viz Malicki, 2010.

4 *Bor* (něm. *Spiegelberg*, pol. *Skalniak*) je rozsáhlým horským masivem, jen o málo nižším než sousední *Hejšovina*.

U vybraných obcí uvádí tabulka dvě různá německá oikonyma. Je tomu tak proto, že některá místní jména musela být změněna v souvislosti s nástupem nacismu k moci, a to tak, aby v nich nebyly patrny žádné stopy původního českého osídlení. Obec Bukowine změnila své jméno na Tannhübel, Jakobowitz na Wachtgrund, Schlaney na Schnellau a Deutsch Tscherbeney na Grenzeck (srov. Honl, 1937, s. 71–72; Felcman – Gladkiewicz a kol., 2012, s. 264).[5]

Nejmladší soustavou jmen je polská oikonymie, která byla vytvořena až po roce 1945 v důsledku poválečného připojení Kladska k Polsku.[6]

Tabulka 1: Přehled oikonym

Česky	Lidový název	Německy	Polsky
Blažejov		Blasewei	Błażejów[7]
Březová		Brzesowie, od r. 1921 Birkhagen	Brzozowie, po r. 1945 krátce Brzozowice, Brzozów
Bukovina		Bukowine, od r. 1937 Tannhübel	Bukowina Kłodzka
Chudoba		Bad Kudowa	Kudowa Zdrój, po r. 1945 krátce Chudobice Zdrój
Jakubovice	Kvarkštat	Jakobowitz, od r. 1937 Wachtgrund	Jakubowice
Nouzín		Nauseney	Ostra Góra[8]
Slané/Slaný	Slanej	Schlaney, od r. 1937 Schnellau	Słone
Stroužné	Stroužný, Stroužnej	Strausseney, od r. 1937 Straussdörfel	Pstrążna, po r. 1945 krátce Strużyny
Velká / Německá Čermná	Čerma, Čermá	Deutsch Tscherbeney, od r. 1937 Grenzeck[9]	Czermna, po r. 1945 krátce Czerwone
Vostrá Hora		Scharfenberg	Ostra Góra, po r. 1945 krátce Ježovice
Žakš	Žakec, Žakeš, Jakš	Sackisch	Zakrze

5 V malé míře se úpravy týkaly i německých anoikonym. Došlo např. k přejmenování vrchů *Grosse Daufalka* a *Kleine Daufalka* na *Grosse* a *Kleine Fuchsberg*. Do roku 1937 byla přitom jména *Grosse* a *Kleine Fuchsberg* jen méně obvyklými variantami pro oba vrchy, známé pod poněmčeným jménem *Daufalka* (čes. *Doufalka*).

6 Ke způsobům, jakými se nová jména tvořila, viz Wolf, 2001.

7 Dnes je součástí obce Kudowa Zdrój.

8 Pro Nouzín nebylo po válce vytvořeno polské oikonymum. Tato dnes už zaniklá obec dostala stejné jméno jako její někdejší osada Vostrá Hora, tj. Ostra Góra.

9 V lidovém úzu též Windeck (Šebela – Fišer, 2003, s. 379).

Prameny pro studium anoikonymie Českého koutku

Tato studie je vůbec prvním výstupem našeho výzkumu anoikonymie Českého koutku. Jeho cílem je shromáždit co největší počet pomístních jmen, užívaných v minulosti českými obyvateli sledovaného území, analyzovat sebraná jména ze sémantického i formálního hlediska, dále sledovat jejich proměny v čase a jejich vztah ke jménům jinojazyčným, tj. německým a současným polským, náležícím týmž anoikonymickým objektům. V neposlední řadě je cílem našeho výzkumu ukázat, jakým způsobem vnímali a interpretovali bývalí obyvatelé Českého koutku svou krajinu a jakým způsobem jsou anoikonyma spojená s etnickou či národnostní identitou jejich tvůrců a uživatelů.

Zatímco oikonymii Českého koutku byla již v minulosti věnována onomastická pozornost (např. Klemenz, 1932; Honl, 1961, 1965 a 1985), anoikonymie stála dlouhou dobu mimo zájem badatelů. V roce 2011 publikoval Jarosław Malicki článek s názvem Místní a pomístní jména z Českého koutku v nářečí a mimo nářečí, v němž toto téma otevřel. Anoikonymii se zde však věnuje spíše výběrově a dle našeho názoru plně nevyužívá potenciálu použitých pramenů. Navíc mezi pomístní jména Českého koutku řadí i česká jména objektů nacházejících se zcela prokazatelně mimo oblast Českého koutku (ve všech jeho možných vymezeních) a některá anoikonyma patrně ne zcela správně interpretuje. To vše byly důvody, proč jsme se rozhodli tématu pomístních jmen dané oblasti podrobně věnovat. V našem výzkumu jsme potom využili další, Malickému patrně neznámé prameny.

Abychom získali co nejširší soubor českých anoikonym ze sledované oblasti, provedli jsme excerpci zdrojů nejrůznějšího typu. Základem našeho výzkumu se staly práce dvou etnografů a folkloristů – Josefa Štefana Kubína a Jaromíra Jecha. Kubín soustředil svou pozornost k Českému koutku na počátku 20. století. Provedl v oblasti několik terénních bádání, při nichž napočítal 5150 česky[10] mluvících obyvatel. V blízkém okolí potom nalezl dalších 300 až 400 česky mluvících osob. Kubínovy analýzy zopakoval v 50. letech 20. století Jech, který v důsledku výše zmíněných dějinných zvratů napočítal už pouze přes 450 kladských Čechů.[11] V letech 2000 až 2004 provedla poslední výzkum Kristýna Hladíková, která našla poslední čtyři kladské Češky (Hladíková, 2008, s. 60). V současnosti už nežije žádná z nich. Mediálně známá Marie Hauschke, označovaná za poslední kladskou Češku, zemřela v roce 2015.

---

[10] Jazyk kladských Čechů, tzv. kladština, patřil mezi severovýchodočeská nářečí (k tomu podrobněji viz Bachmannová, 2007; Bachmannová – Jančák, 2002; Jančák, 1964; Havránek, 1946; Kubín, 1913).

[11] Jaromír Jech dělal výzkumy v Českém koutku spolu se svými polskými kolegy Januszem Siatkowskim a Zenonem Sobierajskim. Siatkowski následně vydal dvoudílnou monografii v polském jazyce věnující se dialektu obyvatel Českého koutku (Siatkowski, 1962a, 1962b).

Kubínovy a Jechovy práce, zachycující vyprávění desítek pamětníků, představují cenný pramen pro výzkum anoikonymie Českého koutku. Jejich hodnota tkví v tom, že obsahují autentická[12] vyprávění mluvčích, včetně autentické podoby pomístních jmen. Viz například tuto ukázku z promluvy Jechova vypravěče Josefa Bartoně: „*Vemte to, kudy chcete, z Blažejova na Čermu, vždycky narazíte na určitej úsek, kterej vo půlnoci nestoi za nic. Dyž se šlo po Chudobě dolu, přes lázně a přes tak zvanej Štambark, to byla známá věc, tam že straší. Druhá cesta, snad nejkratši, byla Šuptýlkou k čermenckýmu pivováru. Tam se předtím ňákej Franala voběsil na borovici. A třeti cesta Dolcema, no to nestálo taky za nic. Byla hodně dlouhá a potom na Mrázce strašilo taky. Jenže to už bylo vidět do Čermy. To už jaksi připadalo, že by člověk tomu strašidlu moh taky utýct. Dyž v nehorším případě, tak Uklikem dolu a bylo vyhráno.*“ (Jech, 1959, s. 440).

Vedle folkloristických materiálů jsme při shromažďování anoikonymie Českého koutku využívali také pramenů kartografických. Zatímco česká oikonyma se v mapách sledované oblasti objevují už od druhé poloviny 19. století, pomístní jména jsou v nich naopak uvedena jen minimálně. Výjimku však představuje mapa Josefa Erbena z roku 1883, která uvádí 11 českých pomístních jmen, vždy paralelně se jmény německými. V naprosté většině případů se jedná o jména výrazných terénních útvarů (nejvyšších vrcholů krajiny). V případě této mapy lze však vyjádřit jistou pochybnost o autentičnosti a míře skutečného užívání uvedených anoikonym. Týká se to např. jména *Brloh* pro skalní město označované tehdy českým jménem *Divoké ďoury* (německy *Wilde Löcher* / *Wilde Loch*, dnes polsky *Błędne skały*), které se v jiných pramenech nepodařilo doložit. Patrně se nejednalo o živé jméno, ale o pouhý volný překlad německé varianty *Wilde Loch*, který navíc částečně zachovává zvukovou kvalitu původního jména.

Nejvíce pomístních jmen obsahovaly dvě mapy vydané J. Š. Kubínem v polovině 20. let 20. století. Jsou cenné nejen svou podrobností, ale i faktem, že zmiňují názvy méně výrazných a významných anoikonymických objektů.

Dalším důležitým pramenem pro náš výzkum se stala regionální vlastivědná literatura, a to především příspěvky v časopise Od kladského pomezí, který vycházel ve 20. a 30. letech 20. století. Čerpali jsme též z dobových turistických průvodců, z memoárové literatury české i německé (např. Palata, 2018; Hantsch, 1976) a z četných prací Evy Koudelkové, která se historii a literární produkci Českého koutku věnuje v posledních dvou desetiletích. Koudelková však, s ohledem na své čtenáře, ve svých textech nezřídka pospisovňuje pomístní jména, která nachází v pramenech (především u Kubína a Jecha): namísto anoikonyma *Pavlu kopec*

[12] Otázkou autentičnosti Kubínových textů se ve svém výzkumu podrobně zabývala Kristýna Hladíková (Hladíková, 2004, s. 52–53). Ke Kubínovu vlastnímu vyjádření k této problematice viz Kubín, 1926b, s. 572.

zmiňuje *Pavlů kopec* apod. Její texty proto nelze považovat za stoprocentně věrohodné.

Při studiu výše zmíněných typů pramenů jsme nezaznamenávali jen pomístní jména samotná, ale i další informace vztahující se k nim. Šlo především o lidové etymologie a dále o veškeré mimojazykové okolnosti, které by mohly pomoci objasnit výklad a motivaci daných anoikonym.

V Českém koutku nikdy nebyl proveden přímý výzkum, jehož cílem by bylo shromáždění anoikonymie dané oblasti.[13] S autochtonními obyvateli – kladskými Čechy – už ani proveden nebude, neboť nežijí. Pomístní jména krajiny Českého koutku však stále ještě figurují v paměti nejstarších potomků původních obyvatel. Pro obec Stroužné se nám tak podařilo zprostředkovaně[14] získat anoikonyma od dvou pamětnic, přičemž jedna z nich je neteří zmíněné poslední kladské Češky Marie Hauschke.

Zhodnocení sebraného materiálu

Výzkum anoikonymie Českého koutku jsme zahájili v květnu 2019. Během více než roku se podařilo shromáždit 232 pomístních jmen (údaj platný k září 2020).[15] Protože jsou pomístní jména vázána primárně na mluvenou komunikaci a neprojevuje se u nich tak výrazná potřeba je někde zaznamenávat (na rozdíl od jmen místních), zjevně se jedná o pouhý zlomek původní soustavy českých pomístních jmen ze zkoumané oblasti.

Charakteristickým znakem sesbíraných jmen, úzce souvisejícím s nízkou mírou jejich písemného zachycení, je existence variantních pojmenování, ať už komunikačních (např. pomístní jméno *Paseky*, vyskytující se i ve formě lidového plurálu zakončeného na *-a*: *Paseka*), nebo propriálně pojmenovacích (Šrámek, 1999, s. 106–113). Jako příklad objektu označovaného několika různými propriálně pojmenovacími variantami lze uvést táhlý vrch rozprostírající se mezi Chudobou a Velkou Čermnou, který byl v pramenech nejčastěji označován jako *Prasenčí řbet*.[16]

---

[13] Několik pomístních jmen zaznamenal při svých terénních výzkumech Janusz Siatkowski. Cílem jeho výzkumu bylo však zachycení nářečí dané oblasti, nikoliv zachycení tamější toponymie.

[14] Za zprostředkování děkujeme paní Evě Pumrové, která se badatelsky zabývá česko-polským pohraničím.

[15] Pro srovnání uvádíme, že Kubínova syntetizující monografie České Kladsko jich pro oblast Českého koutku uvádí 96, výše zmíněná studie Jaroslava Malického potom 36.

[16] Malicki (2009, s. 41 a 53) uvádí, že vznik tohoto pomístního jména byl motivován výskytem prasat v lokalitě. Podle našeho názoru se však jedná spíše o metaforické pomístní jméno, které anoikonymický objekt získal na základě svého nápadného tvaru. Spíše než o vrch jde totiž o dlouhé táhlé návrší, nápadně připomínající hřbet prasete. Pro svůj charakteristický tvar se *Prasenčí řbet* stal důležitým orientačním bodem celé lokality. Zmiňuje ho naprostá většina

Kromě toho jsou pro něj doložena i jména *Svinský řbet*, *Sviní řbet*, *Šuptýlka* nebo posesivní anoikonymum *Klovrzova hora*.[17]

Až na naprosté výjimky byl dosah sesbíraných anoikonym malý. Fungovala jen na malém prostoru a měla význam pouze pro nepočetnou skupinu místních obyvatel, jimž usnadňovala orientaci v rámci katastru jedné nebo několika málo obcí.[18] I přesto je možné na základě informací v pramenech většinu (téměř 70 %) shromážděných jmen relativně přesně lokalizovat pomocí zeměpisných souřadnic. U zbylých anoikonym známe pouze orientační lokalizaci, víme tedy např., že jménem *Dlouhej strych* bylo nazváno některé pole v Jakubovicích.

V rámci souboru získaných anoikonym tvořila velkou část jména orografických útvarů (kopců, návrší), četná byla i hydronyma (z nich především jména potoků, neboť rybníky nejsou a nikdy nebyly v krajině Českého koutku frekventované). Hojná byla také jména místních částí, na něž se zaměříme v druhé části této studie. Pouze u velmi malého množství jmen (3 % z celkového počtu) se na základě informací z pramenů nepodařilo určit druh anoikonymického objektu.

Místní části

Následující výklad věnovaný jménům místních částí[19] je ukázkovou sondou do názvosloví krajiny kladských Čechů. Podařilo se nám získat 40 jmen, nejvíce pro obce Stroužné a Velká Čermná. Ve Stroužném se užívala např. pojmenování *Dolní konec* a *Horní konec*, vzniklá podle polohy v níže, resp. výše položené části obce. K české státní hranici se přimykaly a s českými Machovskými Končinami sousedily místní části *Březina* (též *Na březině* / *Na březince*) a *Paseky* (doloženo i ve formě lidového plurálu zakončeného na *-a*: *Paseka*). Na opačné straně potom

---

námi sledovaných pramenů a je zobrazen i na řadě ikonografických dokladů, např. na dobových pohlednicích.

17 Příjmení *Klovrza* je doloženo v obci Blažejov, ležící východně od *Prasenčího řbetu* (Kubín, 1926a, s. 15).

18 Tento úzký rámec překročila jen jména objektů zasahujících do více katastrů, např. jména potoků (*Šnela*), vrchů (*Prasenčí řbet*), horských pásem (*Bor*) apod.

19 Jak ukázala M. Boháčová (2016 a 2017), vymezení termínu *místní část* je z pohledu onomastického i administrativního poměrně komplikované. V této studii jej nechápeme pouze v jeho užším smyslu, tj. jako označení domu nebo skupiny domů ležících odděleně od vlastního sídliště a bez vlastního číslování. Termín používáme v širším vymezení jako označení pro každou část obce, která má svůj vlastní název (k tomu viz také L. Olivová-Nezbedová, 1975, s. 326). Takto byly místní části pojímány rovněž v dotaznících pro anketový soupis pomístních jmen, realizovaný v 60. až 80. letech 20. století. Jména místních částí jsme do našeho výzkumu zařadili proto, že mají k anoikonymům blízko, a to především z hlediska jejich jazykového ztvárnění (častá je u nich formální variabilita a obvykle nízká míra standardizovanosti) a na základě jejich vzniku (jména místních částí jsou nezřídka anoikonymického původu). Srov. Harvalík, 2004, s. 63.

s českými Mokřinami sousedila místní část *Strouženská zada* (též doloženo ve formě *Zada* a *Na zádech* /sic!/). Chalupy nacházející se pod vrchem *Šefel* (též *Strouženský Šefel*, dnes *Pstrążnica*) bývaly nazývány *Pod Šefelem* i *Podšefel*.[20] Domkům, stojícím směrem k sousední obci Bukovina, se říkalo *Pod zelišťaty* (též *Pod zelnišťaty*), neboť se v jejich blízkosti nacházela zelná pole.

Chalupa rodiny Machovy bývala nazývána *Ráthaus* / *Na ráthauze* (z něm. apel. Rathaus, označujícího radnici). Jechova vypravěčka Marta Machová podává následující výklad motivace tohoto jména: „*Protože táta, ten tak rád spravoval hodiny a taky jeny poujesil na komín. A ty se bily, to bylo slyšet až na náusi a po cely usi důle ve Stroužnym. Tak to byl Ráthaus*.“ (Jech, 1959, s. 283). Dvě chalupy na hranici s Čechami byly označovány jako *Gulpach* nebo *Golpach* (< *Goldbach*, tj. ‚zlatý potok‘). Jméno bylo patrně motivováno polohou obou chalup přímo u *Strouženského potoka*. Pro samotný potok však jméno Goldbach ani jeho hláskové obměny nemáme v pramenech doloženy.

Velký počet jmen místních částí se nám podařilo shromáždit i pro obec Velká Čermná. Patrně nejpozoruhodnější z nich byla motivována tvarem obce na mapách, který připomínal husu. Jižní část obce představovala trup a byla označována jako *V huse*, střední části se říkalo *Ve voleti* a severní, úzká a dlouhá část byla nazývána *V krku*.

Skupině chalup v části *V krku* se říkalo *Táboře* (plt.). V části zvané *V huse* potom stály roubené domky na úzkých parcelách, situované štítovými stěnami čelem k silnici a sloužící jako domy pro tkalce.[21] Říkalo se jim *Dvanáct apoštolů*, navzdory tomu, že domů bylo ve skutečnosti jen jedenáct. Podle lidového výkladu mezi nimi chyběl nechvalně proslulý Jidáš.[22]

Na hranicích Jakubovic a Stroužného, při silnici na Velkou Čermnou stával výrazný žulový útvar *Čertova skála*, jenž představoval symbol Českého koutku. K *Čertově skále* se vztahovalo značné množství pověstí, které vysvětlovaly její původ.[23] Vznik skály byl z důvodu její nápadnosti a současně jisté výjimečnosti

---

[20] Jak uvádí M. Harvalík, anoikonyma typu *Podles* (zde *Podšefel*) úzce souvisejí s předložkovými anoikonymy typu *Pod lesem* (zde *Pod Šefelem*). Navzájem si konkurují ve vyjádření prostorových vztahů vůči relačnímu objektu (Harvalík, 2004, s. 64 n.).

[21] Tkalcovství představovalo řemeslo charakteristické pro celý Český koutek. Domy tkalců měly specifickou podobu. Byly vždy stavěny na úzkých rovnoběžných parcelách se štíty orientovanými do ulice. Centrem tkalcovství se stala obec Bukovina. Cesta směřující z Čech na Bukovinu se nazývala *Tkalcovský stezník* (dial. apel. *stezník*, tj. ‚stezka‘).

[22] Jedná se o příklad tzv. onomastického folkloru (folk namelore / onomastic folklore). Folklorista Jaroslav Rudnyćkyj rozlišuje celkem 4 jeho druhy: 1) legendy, mýty, příběhy; 2) lidová etymologie jmen; 3) onomastická tabu a eufemistická jména a 4) přísloví a říkání o jménech (Rudnyćkyj, 1966; srov. také Rejzek, 2009 s. 64–66).

[23] K variantám pověstí o *Čertově skále* viz Hladíková, 2004, s. 101 n. Viz také heslo ČERT v elektronické verzi Slovníku pomístních jmen v Čechách: https://spjc.ujc.cas.cz/.

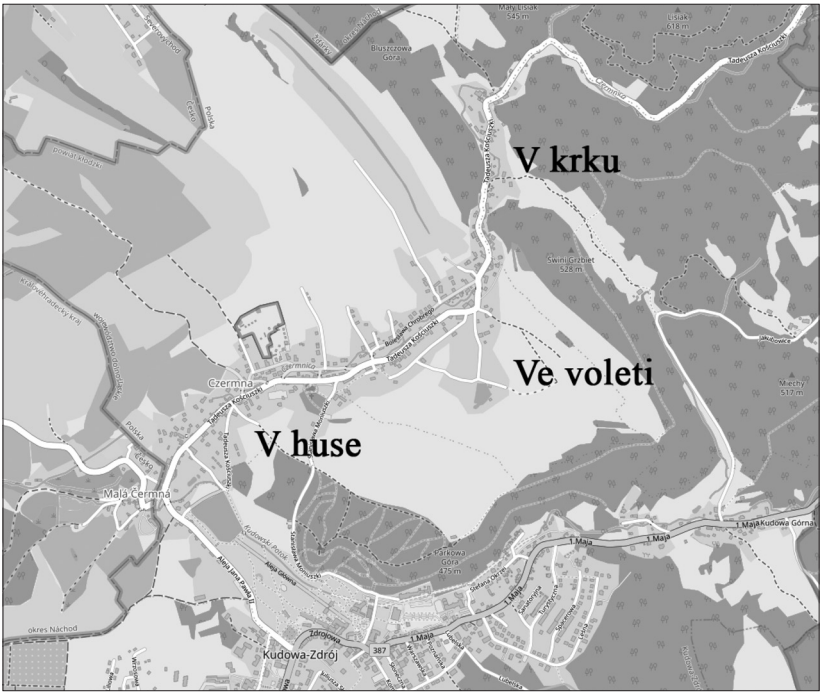

Obr. 2: Metaforická pomístní jména odrážející tvar obce Velká Čermná na mapách. Na podkladovou mapu (openstreetmap.org) zakreslila autorka studie.

(osamělá žulová skála v jinak spíše pískovcové krajině) připisován čertu. Janusz Siatkowski zaznamenal, že se v úzu prodlužoval koncový vokál, bývala tedy označována jako *Čertová skála* (Siatkowski, 1962a, s. 131). Dnes už skálu najít nelze, protože byla poničena při stavbě silnice na Velkou Čermnou.

Usedlosti, která stávala těsně u *Čertovy skály*, se říkalo *Na zámku* nebo také *Lipolda*. Anoikonymum *Na zámku* úzce souviselo se zmíněnými pověstmi. Podle některých z nich totiž na skále kdysi stával zámek obývaný loupežníky. Pomístní jméno *Lipolda* (též *Lipoldov* nebo *Limpoltov*) je zase stopou po obci Lipolitov, doložené k roku 1477 a zaniklé patrně ještě v 15. století, na jejímž místě potom vznikla v 16. století Chudoba (k tomu viz Hladký, 2008, s. 143; srov. také Semotanová a kol., 2015, s. 133).

Pro zbývající obce Českého koutku se nám nepodařilo doložit tolik jmen místních částí jako pro Stroužné a Velkou Čermnou. Zmíníme zde ještě následující: k Žakši náležela malebná samota o sedmi chalupách, ležící stranou od vlastní obce a skrytá za návrším. Říkalo se jí *Ráj*. Ve Slaném bývaly dva mlýny, doložené již

v 15. století. Horní byl nazýván *Kodešov*, dolní mlýn s pilou se jmenoval *Plhánek* – oba byly pojmenovány patrně podle svých bývalých majitelů. S mlýnem *Plhánek* se pojila etymologická pověst, která dávala jeho jméno do souvztažnosti s apel. *pila* a se slovesem *hnát*: majitel mlýna se kdysi rozhodl, že si při mlýnu zřídí pilu. Aby ji mohl provozovat, musel část vody, kterou poháněl mlýn, hnát i na novou pilu. Odtud prý pak vzniklo původní jméno pro celý mlýn – *Pilhánek* (Kubín, 1913, s. 208).

Na závěr věnujme pozornost jménům bývalých hostinců Českého koutku, která byla až na výjimky motivována příjmením majitelů, resp. provozovatelů. V Nouzíně, těsně u českých hranic, stával *Flouskův hostinec*,[24] ve Slaném býval *Herdenův hostinec*.[25] Proslulý byl *hostinec Ducháčův*[26] na Bukovině, neboť rodina Ducháčova zpřístupnila blízký skalní labyrint na Boru a po tři generace v něm provázela turisty. Ve Stroužném byl *Bornův hostinec*[27] a ještě *Širlova vinárna*[28] a ve Velké Čermné hostinec *U Grobiána*, který získal své jméno podle přezdívky majitele Zölestina Geislera, proslulého svým přímým až hrubým způsobem jednání se zákazníky. Geislerovi se prý jeho ne zcela pozitivní přezdívka natolik zalíbila, že si ji dal i do názvu svého hostince (Bartonitschek, 2009, s. 67).

Závěrem

Český koutek je – podobně jako např. oblasti českého pohraničí – příkladem toho, že radikální proměna sídelních poměrů radikálně proměnila soustavu zeměpisných jmen. S nuceným odchodem českého obyvatelstva a s opětovným osídlením postupně zanikla česká toponymie. Noví osídlenci, repatrianti, kteří ztratili své domovy na východě Polska, začali používat svůj vlastní, polskojazyčný orientační systém.

Nová polská toponymie přitom v mnoha případech sémanticky odpovídala původní toponymii české. V rámci pomístního názvosloví tak získala svá séman-

---

24 Příjmení *Flousek* bylo v Českém koutku velmi frekventované. Lze se s ním setkat i v soustavě současných českých příjmení, a to zejména na Náchodsku a Broumovsku, tj. v oblastech těsně sousedících s bývalým Českým koutkem (www.nasejmena.cz). Ve Stroužném je doloženo ještě pomístní jméno *Flouskův kopec*.

25 Příjmení *Herden* je doloženo ve Velké Čermné. Jeho nositelé byli nájemci čermenského pivovaru (Bartonitschek, 2009, s. 13).

26 Příjmení *Ducháč* bylo v obcích sledované oblasti velmi frekventované (srov. Kubín, 1926a, s. 12–23). V současnosti se dominantně vyskytuje na Náchodsku (www.nasejmena.cz).

27 Příjmení *Born* se pro Český koutek nepodařilo doložit.

28 Příjmení *Širlo* je doloženo ve Stroužném, Velké Čermné a v Březové (srov. Siatkowski, 1962a, s. 13; Kubín, 1926a, s. 14–19). Jeho nejznámějším nositelem byl patrně Josef Širlo (Schirlo), majitel strouženských dolů (srov. Jirásek, 2008). Pro Jakubovice máme ještě doloženo pomístní jméno *Širlova homůlka*.

ticko-motivační pokračování např. oronyma *Prasenčí řbet* (pol. *Świni Grzbiet*), *Ptačí vrch* (pol. *Ptasia Skała*) či *Břečťanový vrch* (pol. *Góra Bluszczowa*), dále jména cest *Alexandrova cesta* (pol. *Droga Alexandra*) a *Silnice sta zatáček* (pol. *Droga Stu Zakrętów*) a mnohá další.

Ne všechna spontánně vzniklá poválečná toponyma, vytvořená a užívaná prvními polskými osídlenci, byla později úředně potvrzena. Komise pro ustálení jmen sídel a fyziografických útvarů (Komisja Ustalania Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych) neschválila například tato oikonyma: *Brzozowice* a *Brzozów* pro obec Březovou (dnes Brzozowie), *Czerwone* pro Velkou Čermnou (dnes Czermna), *Chudobice Zdrój* pro Chudobu (dnes Kudowa Zdrój), *Strużyny* pro Stroužné (dnes Pstrążna) a *Ježovice* pro Vostrou Horu (dnes Ostra Góra).[29]

V současné jazykové krajině[30] bývalého Českého koutku už původní česká anoikonyma nefigurují. Stopou po někdejších obyvatelích kraje pod Hejšovinou a Borem je tak už jen čeština na náhrobcích tamějších hřbitovů a na drobných sakrálních památkách. To jediné dnes ve veřejném prostoru připomíná, že zde před rokem 1945 žilo majoritně české obyvatelstvo.

Tato studie vznikla s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092.

PRAMENY A LITERATURA (výběr)

BACHMANNOVÁ, J. – JANČÁK, P. (eds.) (2002): *Jak se mluvilo v českých vesnicích v cizině. Autentické zvukové ukázky z českých nářečí. Kladsko, Střelínsko, Žitomirsko, Daruvarsko, Banát* [CD]. Praha: Academia.

BACHMANNOVÁ, J. (2007): Okrajové úseky severovýchodočeské nářeční oblasti z pohledu celočeského (Na materiálu korespondenční ankety ÚJČ). *Naše řeč*, 90, s. 7–19.

BARTONITSCHEK, N. (2009): *Grenzeck / Tscherbeney. Von A bis Z*. Nepublikovaný text.

BEN-RAFAEL, E. – SHOHAMY, E. – AMARA, M. H. – TRUMPER-HECHT, N. (2006): Linguistic Landscape as Symbolic Construction of Public Space. The Case of Israel. *International Journal of Multilingualism*, 31, s. 7–30.

[29] K tomu srov. Šůla, 2008, s. 166; Bartonitschek, 2009, s. 46; Hladký, 2008, s. 146 a Šebela – Fišer, 2003. Viz také tabulku výše.

[30] Koncept jazykové krajiny rozpracovali Rodrigue Landry a Richard Y. Bourhis. Jazykovou krajinu definovali jako „jazyk veřejných dopravních značek, reklamních billboardů, cedulí komerčních zařízení a veřejných cedulí na vládních budovách“ (Landry – Bourhis, 1997, s. 25) a rozlišili dvě její funkce: informativní a symbolickou. V širším pojetí je jazyková krajina veškerým psaným jazykem, s nímž se lze ve veřejném prostoru setkat (srov. Ben-Rafael a kol., 2006, s. 14; Gorter, 2006, s. 2).

BERNARD, A. (1980): Der Böhmische Winkel. In: J. Marx (ed.): *Grafschafter Land und Leute. Glatzer Heimatbücher. Band 6*. Leimen – Heidelberg: Marx Verlag, s. 201–202.

BOHÁČOVÁ, M. (2016): Název místní části – příspěvek k toponomastické terminologii. *Acta onomastica*, 56, s. 46–51.

BOHÁČOVÁ, M. (2017): Vlastní jméno místní části. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online] <https://www.czechency.org/slovnik/VLASTNÍ JMÉNO MÍSTNÍ ČÁSTI> cit. 2020-07-07.

ČERNÝ, V. (ed.) (1946): *Kladský sborník*. Praha: Družstevní práce.

ERBEN, J. (1883): *Mapa okresního hejtmanství Broumovského 1 : 100 000*. Vyd. Karel Janský. [online] <http://chartae-antiquae.cz/cs/maps/33639> cit. 2020-07-07.

FELCMAN, O. – SEMOTANOVÁ, E. (2005): *Kladsko. Proměny středoevropského regionu. Historický atlas*. Praha: Univerzita Hradec Králové a Historický ústav AV ČR.

FELCMAN, O. – GŁADKIEWICZ, R. a kol. (2012): *Kladsko. Dějiny regionu*. Hradec Králové – Wrocław – Praha – Kłodzko: Filozofická fakulta UHK, Polsko-Czeskie Towarzystwo Naukowe, Historický ústav AV ČR, Powiat Kłodzki.

GORTER, D. (2006): Introduction: The Study of the Linguistic Landscape as a New Approach to Multilingualism. In: D. Gorter (ed.): *Linguistic Landscape. A New Approach to Multilingualism*. Clevedon: Multilingual Matters, s. 1–6.

HANTSCH, A. (1976): *Von Hummel zur Heuscheuer*. Leimen – Heidelberg: Marx Verlag.

HARVALÍK, M. (2004): Ke konkurenčním vztahům v českém anoikonymickém systému (na příkladě dvou anoikonymických strukturních modelů). In: *Synchronní a diachronní aspekty české onymie*. Praha: Academia, s. 63–96.

HAVRÁNEK, B. (1946): České nářečí kladské. In: V. Černý (ed.): *Kladský sborník*. Praha: Družstevní práce, s. 29–38.

HLADÍKOVÁ, K. (2004): *Kladské sběry lidových vyprávění v „Českém koutku" v Kladsku*. Nepublikovaná diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta.

HLADÍKOVÁ, K. (2008): Kladské sběry lidových vyprávění v „Českém koutku" v Kladsku. In: V. Wolf (ed.): *Český koutek v Kladsku. Kladský sborník. Supplementum*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové – nakladatelství Lupus Trutnov, s. 55–128.

HLADKÝ, L. (2008): Původ a vývoj místního jména Chudoba v tzv. Českém koutku v Kladsku. In: V. Wolf (ed.): *Český koutek v Kladsku. Kladský sborník. Supplementum*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové – nakladatelství Lupus Trutnov, s. 143–152.

HONL, I. (1937): Změna některých místních názvů v Kladsku. *Sborník Československé společnosti zeměpisné*, 43, s. 71–72.

HONL, I. (1961): Souvislosti místopisného názvosloví s geologickým složením půdy. *Naše řeč*, 44, s. 218–221.

HONL, I. (1965): *Jiráskův kraj a Kladsko*. Praha: Sportovní a turistické nakladatelství.

HONL, I. (1985): Červená barva v našich místních a pomístních jménech. *Červenokostelecko*, 3, s. 38–43.

JANČÁK, P. (1964): Dnešní čeština v kladském výběžku v Polsku. *Naše řeč*, 47, s. 158–162.

JECH, J. (1959): *Lidová vyprávění z Kladska*. Praha: SNKLHU.

JIRÁSEK, V. (2008): O dolování ve Stroužném. In: V. Wolf (ed.): *Český koutek v Kladsku. Kladský sborník. Supplementum*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové – nakladatelství Lupus Trutnov, s. 229–248.

KLEMENZ, P. (1932): *Die Ortsnamen der Grafschaft Glatz: sprachlich und geschichtlich Erklärt – ein Beiträg zu Glatzer Heimatkunde*. Breslau: Ostdeutsche Verlagsanstalt.

KOŘISTKA, K. (1877): *Práce topografického oddělení přírodovědeckého proskoumání Čech v letech 1867–1871, jež obsahují popis terénu, spisek měřených výšek a mapu vrstvení hor Jizerských a Krkonošských s jižním a východním pohořím jejich*. Praha: František Řivnáč.

KOUDELKOVÁ, E. (2006): *Od Homole k Hejšovině. Lidová vyprávění z kladského pomezí*. Liberec: Bor.

KOUDELKOVÁ, E. (2011): *Čtení o Českém koutku*. Liberec: Bor.

KOUDELKOVÁ, E. (2012): *Výpravy do Českého koutku*. Liberec: Bor.

KOUDELKOVÁ, E. (2017): *Byli jsme tam doma. Vzpomínky pamětníků na dětství v Českém koutku*. Liberec: Bor.

KUBÍN, J. Š. (1913): *Lidomluva Čechů kladských, příspěvek k české dialektologii*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.

KUBÍN, J. Š. (1926a): *České Kladsko. Nástin lidopisný*. Praha: Národopisná společnost československá.

KUBÍN, J. Š. (1926b): Diskuse o Kubínových pohádkách. *Slavia*, 4, s. 572–580.

KUBÍN, J. Š. (1926c): Po stopách českého osídlení Kladska 1:100 000 (mapa). In: *České Kladsko. Nástin lidopisný*. Praha: Národopisná společnost československá, s. 32a.

KUBÍN, J. Š. (1958): *Kladské povídky*. Praha: SNKLHU.

LANDRY, R. – BOURHIS, R. (1997): Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality: an Empirical Study. *Journal of Language and Social Psychology*, 16, s. 23–49.

MACH, P. (2013): *Jakobowitz/Wachtgrund – Gesammelte Erinnerungen*. Roth: Peter Mach.

MALICKI, J. (2009): Czeska oronimia Gór Stołowych. In: J. Malicki – L. Janovec – I. Gwóźdź-Szewczenko (eds.): *Na Kłodzkim pograniczu o czeskim języku i literaturze: VII. Studencka Konferencja Naukowa Bohemistów Radków 28.–29. 3. 2008*. Nowa Ruda: Wyd. Maria, s. 34–59.

MALICKI, J. (2010): Hejszowina. Przyczynek do badań nad dziejami nazewnictwa górskiego Sudetów. In: R. Łobodzińska (ed.): *Nazwy własne a społeczeństwo*. Łask: Leksem, s. 67–81.

MALICKI, J. (2011): Místní a pomístní jména z Českého koutku v nářečí a mimo nářečí. In: Z. Holub – R. Sukač (eds.): *Dialektologie a geolingvistika v současné střední Evropě*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, s. 124–135.

OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L. – KNAPPOVÁ, M. – MALENÍNSKÁ, J. – MATÚŠOVÁ, J. (1995): *Pomístní jména v Čechách. O čem vypovídají jména polí, luk, lesů, hor, vod a cest*. Praha: Academia.

OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L. (1975): Jak vznikají názvy místních částí. *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 26, s. 326–330.

PALATA, A. (2018): *U nás pod Borem. Vzpomínky ze života na česko-kladském pomezí*. Liberec: Bor.

REJZEK, J. (2009): *Lidová etymologie v češtině*. Praha: Karolinum.

RUDNYĆKYJ, J. B. (1966): Typology of Namelore. In: D. P. Blok (ed.): *Proceedings of the 8th International Congress of Onomastics Sciences*. Hague: Mouton, s. 433–441.

SEMOTANOVÁ, E. a kol. (2015): *Kladsko. Historickogeografický lexikon*. Praha: Historický ústav.

SIATKOWSKI, J. (1962a): *Dialekt czeski okolic Kudowy. 1. díl.* Wrocław: Wyd. Polskiej akademii nauk.

SIATKOWSKI, J. (1962b): *Dialekt czeski okolic Kudowy. 2. díl.* Wrocław: Wyd. Polskiej akademii nauk.

STAFFA, M. (ed.) (1992): *Słownik geografii turystycznej Sudetów. Tom 13. Góry Stołowe*. Warszawa – Kraków: Wyd. PTTK KRAJ.

ŠEBELA, M. – FIŠER, J. (2003): České názvy hraničních vrchů, sídel a vodních toků v Kladsku. *Kladský sborník*, 5, s. 355–408.

ŠIMÁK, J. V. (1919): Osídlení Kladska. *Český časopis historický*, 25, s. 39–57.

ŠRÁMEK, R. (1999): *Úvod do obecné onomastiky*. Brno: Masarykova univerzita.

ŠUBERT, F. A. – BOROVSKÝ, F. A. (eds.) (1889): *Čechy. Hory Orlické a Stěny. V. díl*. Praha: J. Otto.

ŠŮLA, J. (2008): Jména obyvatel homolského panství v XVI. a XVII. století jako doklad etnicity obyvatel regionu. In: V. Wolf (ed.): *Český koutek v Kladsku. Kladský sborník. Supplementum*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové – nakladatelství Lupus Trutnov, s. 153–228.

VOREL, S. – KUCHAŘ, K. (1946): Kladsko 1:200 000 (mapa). In: O. Felcman – E. Semotanová (eds.): *Kladsko. Proměny středoevropského regionu. historický atlas*. Praha: Univerzita Hradec Králové a Historický ústav AV ČR.

WOLF, V. (2001): Snahy o nové názvosloví v Kladsku v letech 1947–1948. *Kladský sborník*, 4, s. 215–218.

WOLF, V. (ed.) (2008a): *Český koutek v Kladsku. Kladský sborník. Supplementum*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové – nakladatelství Lupus Trutnov.

WOLF, V. (2008b): Ideový a metodologický odkaz J. Š. Kubína v bádání o tzv. Českém koutku v Kladsku. In: Wolf, V. (ed.): *Český koutek v Kladsku. Kladský sborník. Supplementum*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové – nakladatelství Lupus Trutnov, s. 7–14.

Martina Ptáčníková
ptacnikova@ujc.cas.cz
oddělení onomastiky
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
Valentinská 1
116 46 Praha 1